

Bodó Zoltán¹

Amikor a kultúra háborúba megy

A kulturális hírszerzés operacionalizálása a modern hadviselésben

When Culture Goes to War

The Operationalisation of Cultural Intelligence in Modern Warfare

Absztrakt

A tanulmány azt vizsgálja, milyen feltételek mellett válhat a kultúra a katonai döntéshozatal számára kezelhető műveleti tényezővé. A kultúrát jelentésstruktúráként értelmezi, amely normák, narratívák és identitásmenták révén strukturálja a társadalmi viselkedést. A fő állítás szerint az akadály nem a tudáshiány, hanem az intézményi integráció hiánya. Ennek kezelésére a kulturális hírszerzést integrációs logikaként értelmezi, és egy ISR-analóg modellt javasol az érzékelés, elemzés és alkalmazás mentén. A tanulmány arra jut, hogy a kultúra megfelelő integráció mellett a műveleti környezetet strukturáló tényezőként jelenik meg.

Kulcsszavak: kulturális hírszerzés, hibrid hadviselés, kognitív hadviselés, kulturális dimenzió, ISR, műveleti környezet

Abstract

This paper examines the conditions under which culture becomes a manageable operational factor in military decision-making. It conceptualises culture as a structure of meaning shaping social behaviour through norms, narratives, and identity patterns, influencing legitimacy, cooperation, and resistance. The central argument is that the

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: bodo.zoltan@stud.uni-nke.hu

main obstacle to operationalising culture is not a lack of knowledge, but insufficient institutional integration. Cultural intelligence is therefore framed as an integrative logic, and an ISR-analogue model is proposed to operationalise cultural factors through sensing, analysis, and application. The paper concludes that culture is not merely a background condition but, with appropriate integration, a factor structuring the operational environment and capable of functioning as an operational variable.

Keywords: cultural intelligence, hybrid warfare, cognitive warfare, cultural domain, ISR, operational environment

Bevezetés

A modern hadviselés értelmezésében mára közhellyé vált, hogy a konfliktusok nem kizárólag a fizikai hadszíntéren dőlnek el. A műveleti siker nem pusztán az erőforrásoktól vagy technológiai fölénytől függ, hanem attól is, hogy az alkalmazott erő milyen társadalmi értelmezési keretbe illeszkedik, milyen legitimáció képződik körülötte. A hadviselés így nemcsak fizikai, hanem értelmezési térben is zajlik, ahol a jelentések, identitások és normák a műveleti eredményesség strukturáló elemei. Ebben az értelemben a kortárs konfliktusokban a kultúra nem csupán keretezi a háborút, hanem maga is „háborúba megy”: a jelentésképzés, az identitás és a legitimáció folyamatai közvetlenül alakítják a műveleti kimeneteket.

A klasszikus stratégiai gondolkodás sem volt vak erre az összefüggésre. Clausewitz szerint a háború a politika folytatása más eszközökkel, ami utal arra, hogy a katonai cselekvés nem választható el attól a politikai és társadalmi jelentésrendszertől, amelyben értelmet nyer és legitimitást kap.² Gray a stratégiát holisztikus megközelítésben értelmezi, gyakorlatias elméletnek tartja, és hangsúlyozza annak a kontextusnak a meghatározó szerepét, amelyben ezek kialakulnak és ezeket alkalmazzák, ezért a háború értelmezése meghatározza, mit tekintünk releváns műveleti változónak.³ Ha ez így van, akkor a kultúra relevanciája sem normatív kérdés, hanem az, hogy kezelhető-e műveleti változóként.

A tanulmány nem a kultúra jelentőségét kívánja bizonyítani, mert ezt már számos szerző megállapította a katonai kulturális kompetencia,⁴ a szociokulturális hírszerzés⁵ és a Human Terrain⁶ felől közelítve, hanem azt vizsgálja, milyen feltételek mellett válik a kulturális dimenzió kezelhetővé a katonai döntéshozatal számára.

A fő állítás az, hogy a kulturális dimenzió akkor válik műveletileg releváns tényezővé, ha strukturált módon integrálható a katonai döntéstámogatási rendszerbe. Ennek kulcsa nem a tudás felhalmozása, hanem egy olyan feldolgozási logika kialakítása, amely a kulturális jelenségeket az ISR⁷-logika számára is értelmezhetővé teszi.⁸ Azaz a probléma nem a tudáshiány, hanem az integrációs hiány.

² CLAUSEWITZ 1976 [1832].

³ GRAY 2017.

⁴ MCFATE 2006; ABBE–HALPIN 2009.

⁵ PATTON 2010; TOMES 2015; BRADSHAW–ESSER 2018.

⁶ SIMS 2015.

⁷ ISR: Intelligence, surveillance and reconnaissance hírszerzési ciklus.

⁸ Joint Chiefs of Staff 2009; NATO 2017.

A tanulmány a kultúra jelentéseméleti megközelítésére, valamint a hibrid és kognitív hadviselés kontextusára támaszkodik. Nem doktrínaalkotásra törekszik, hanem annak bemutatására, hogy a kulturális dimenzió milyen feltételek mellett fordítható le a katonai döntéshozatal nyelvére.

A hadviselés átalakuló közege: a fizikai tértől az értelmezési térig

A háború természetéről szóló viták két szélsőség között mozognak: vagy változatlanok tekintik, vagy radikálisan újnak.⁹ A háború alaplogikája továbbra is politikai, de – Strachan értelmezésével összhangban – működési közege történeti és társadalmi kontextusban értelmezve jelentősen kitágult.¹⁰ A hibrid hadviselés szakirodalma ezt a változást jól mutatja. Hoffman szerint a konfliktusokban a katonai és nem katonai, valamint információs és fizikai eszközök integráltak jelennek meg.¹¹ Fridman figyelmeztet a „hibrid háború” fogalmának politikai túlterheltségére, ami rámutat arra, hogy a modern konfliktusok értelmezése maga is narratív folyamatokhoz kötődik, és így a percepció és a legitimitáció kérdései a hadviselés szerves részévé válnak.¹² Boda értelmezésében a hibrid hadviselés a béke és a direkt háború közötti, alacsony intenzitású és megtévesztésen alapuló konfliktusformaként helyezhető el egy szélesebb államközi konfliktusspektrumon.¹³

A kulturális dimenzió jelentősége ebből következik. Ha a műveleti siker attól is függ, hogy az erő miként jelenik meg a társadalmi értelmezési keretekben, akkor a jelentések és narratívák nem maradhatnak „puha tényezők”. A legitimitáció a műveleti hatás része. Du Cluzel szerint „az észlelés, a gondolkodás és a viselkedés befolyásolása korábban elképzelhetetlen időbeli, térbeli és szándékoltsági léptékben zajlik”, miközben a „technológiai költségek csökkenése újabb és újabb szereplők megjelenését teszi lehetővé a befolyásolási térben”, ezért a jövő konfliktusainak kulcsterülete a percepció és jelentésképzés befolyásolása.¹⁴ A modern információs műveletek így kulturálisan kódolt értelmezési rezsimek versenyévé válnak. Ebben a versenyben a kulturális mintázatok nem passzív háttértényezők, hanem aktív alakítói a konfliktus dinamikájának.

A kérdés ezért nem az, hogy a kultúra jelen van, vagy sem, hanem az, hogy a katonai szervezetek képesek-e ezt strukturáltan kezelni, vagy sem. A kultúra nem látható platformként, hanem jelentésstruktúrák formájában jelenik meg. Ebben az értelemben a kulturális dimenzió nem klasszikus harcmező, hanem olyan műveleti közeg, amelyben az együttműködés, az ellenállás, a morál, az identitás és a legitimitáció szerveződik.

⁹ HOFFMAN 2007; FRIDMAN 2018.

¹⁰ STRACHAN 2013.

¹¹ HOFFMAN 2007; 2009.

¹² FRIDMAN 2018.

¹³ BODA 2023; 2024.

¹⁴ DU CLUZEL 2020: 18. (a szerző fordítása).

A kultúra mint jelentésstruktúra és műveleti változó

A kulturális dimenzió hadtudományi relevanciájának bemutatásához a kultúrát olyan módon kell meghatározni, hogy az ne csússzon át sem moralizálásba, sem tankönyvi általánosságokba. Jelen tanulmány nem törekszik univerzális kultúra-definícióra. Ehelyett olyan funkcionális megközelítést alkalmaz, amely a kultúrát jelentésstruktúráként kezeli.

Ez egybevág Geertz klasszikus felfogásával, aki szerint a kultúra „jelentések szövedéke”, amelynek értelmezése nélkül a társadalmi cselekvés nem érthető meg.¹⁵ Alexander kulturális szociológiája hasonlóképpen hangsúlyozza, hogy a társadalmi életet nem pusztán intézményi vagy anyagi struktúrák, hanem jelentésképző folyamatok is szervezik.¹⁶ A kultúra nem pusztán szokások összessége, hanem normák, narratívák, szimbólumok és identitásminták rendszere, amelyek strukturálják a társadalmi viselkedést.

A társadalom ezzel párhuzamosan a cselekvési mintázatok és intézményi reakciók terepeként értelmezhető. A kettő dinamikus kapcsolatban áll egymással. Ez a kapcsolat nem determinisztikus. A kultúra nem határozza meg teljesen a viselkedést, de nem is közömbös hozzá: olyan valószínűségi mezőt hoz létre, amelyben bizonyos reakciók valószínűbbé válnak. Triandis ezt kollektív orientációs rendszerként írja le,¹⁷ míg Hall szerint a kultúra gyakran implicit kódként szabályozza a kommunikációt és az észlelést (lásd magas kontextusú és alacsony kontextusú kultúrák).¹⁸

A hadtudomány számára ebből az következik, hogy a kulturális dimenzió nem önmagában fontos, hanem azért, mert strukturálja a műveleti környezetet. Ha a legitimitáció, a percepció, a morál vagy az ellenállás kulturálisan közvetített jelentésstruktúrákban képződik, akkor ezek műveleti változóként kezelendők. A cél nem a kultúra teljes operacionalizálása, hanem azoknak a mintázatoknak az azonosítása, amelyek az adott helyzetben érdemben befolyásolják a viselkedést.

Ez a megközelítés kapcsolódik a kulturális intelligencia (CQ) szakirodalmához. A CQ a menedzsmentkutatásban eredetileg a különböző kulturális környezetekben való hatékony működés képességeként jelent meg.¹⁹ A katonai hírszerzési szakirodalomban azonban a hangsúly eltolódott az egyéni adaptációtól a műveleti relevanciájú kulturális információ- és tudásszerzés felé.

McFate hangsúlyozza, hogy a kulturális hírszerzés (*cultural intelligence*) jóval komplexebb feladat, mint a hagyományos katonai képességek számbavétele, ugyanakkor nélkülözhetetlen a műveleti környezet megértéséhez.²⁰ Patton ezt a szociokulturális hírszerzés (*sociocultural intelligence*) fogalmával írja le, amely a társadalmi viselkedési mintázatok strukturált elemzését jelenti a stratégiai döntéshozatal támogatására.²¹ Tomes szerint ez a szociokulturális hírszerzés különösen fontos olyan környezetekben, ahol a legitimitáció és az identitás meghatározó szerepet játszik.²²

¹⁵ GEERTZ 1973.

¹⁶ ALEXANDER 2003.

¹⁷ TRIANDIS 1994.

¹⁸ HALL 1981 [1976].

¹⁹ EARLEY-ANG 2003; ANG – VAN DYNE – TRIANDIS 2008; ANG – VAN DYNE – ROCKSTUHL 2015.

²⁰ MCFATE 2006.

²¹ PATTON 2010.

²² TOMES 2015.

A magyar szakirodalomban Sztankai Krisztián munkái mutatják be legkövetkezetesebben a kulturális antropológia, társadalomtudományok és a hírszerzés kapcsolatát. Újabb munkái rámutatnak a kulturális dimenzió növekvő szerepére a modern hadviselésben. A kulturális tudatosság elemzése során hangsúlyozza, hogy a kortárs konfliktusok nem csupán fizikai erők összecsapásai, hanem kulturális narratívák és identitások ütközései is, amelyek megértése hozzájárul az ellenfél motivációinak feltárásához és a hatékony stratégiaalkotáshoz.²³ Írásaiban törekszik bemutatni a társadalomtudományok katonai alkalmazásának történeti példáit is, mint például a Project Camelot amerikai programot, amely már a hidegháború idején kísérletet tett a társadalmi folyamatok előrejelzésére és a döntéshozatal támogatására, ugyanakkor nem vált tartósan intézményesült gyakorlattá.²⁴ Ezek az elemzések együttesen jelzik, hogy a kulturális és társadalmi tényezők jelentősége a hadviselésben széles körben felismert, azonban a kulturális információk strukturált, hírszerzési ciklusba illeszthető formában történő operacionalizálása továbbra is korlátozottan jelenik meg a szakirodalomban.

Jelen tanulmány ezekre építve egy lépéssel tovább megy: azt állítja, hogy a kultúra nemcsak támogatja a műveleteket, hanem bizonyos feltételek mellett maga is műveleti közzé válik, amelyben a jelentésstruktúrák nemcsak értelmezik, hanem alakítják is a konfliktus dinamikáját. Ennek figyelmen kívül hagyása, Tomes szavaival élve, „már nem bizonyul elegendőnek a jövő identitásalapú és ideológiai konfliktusaiban való érvényesüléshez, illetve a stratégiai környezet átalakulásának teljes körű megértéséhez”.²⁵

A kulturális dimenzió műveleti változóként való felfogása három előfeltevésre épül: a) a kultúra jelentésstruktúráként szervezi a társadalmi viselkedést; b) ezek a jelentésstruktúrák befolyásolják a műveleti eredményességet; c) ami ilyen módon strukturálja a műveleti környezetet, annak a katonai döntéshozatalban is strukturált inputként kell megjelennie.

A kulturális dimenzió figyelmen kívül hagyásának műveleti következményei

A kulturális dimenzió hadtudományi jelentősége különösen akkor válik láthatóvá, amikor hiánya műveleti problémák formájában jelenik meg. A modern konfliktusok számos példát kínálnak arra, hogy a katonai fölény nem feltétlenül vezet stratégiai sikerhez, ha a műveletek nem illeszkednek a helyi társadalmi és kulturális környezet értelmezési kereteihez.

Afganisztánban ez különösen világosan megmutatkozott a helyi kormányzás és a hagyományos döntéshozatali fórumok kezelésében. A műveletek során a helyi kormányzási programok több ponton hibás feltételezésekre épültek, miközben

²³ SZTANKAI 2024a.

²⁴ SZTANKAI 2024b.

²⁵ TOMES 2015: 75. (a szerző fordítása).

a legitimitás és autoritás nem a formális állami intézményeken, hanem informális helyi struktúrákon – például törzsi vezetőkön, hadurakon és szokásjogi igazságszolgáltatáson – alapult.²⁶

Az amerikai (USA) katonai szakirodalom szintén rámutatott, hogy a külső szereplők értelmezési keretei torzíthatják a helyi társadalmi viselkedés megértését. A probléma tehát nem pusztán információhiány, hanem nem illeszkedő értelmezési keret. A stabilizációs és COIN-műveletek tapasztalatai is azt mutatják, hogy a katonai szervezetek gyakran hiányos ismeretekkel rendelkeznek a műveleti környezetet alakító társadalmi és kulturális dinamikákról.²⁷

Amennyiben a legitimitáció és a társadalmi támogatás közvetlenül befolyásolja a műveleti eredményességet, ezek a tényezők nem pusztán politikatudományi kérdések, hanem hadtudományi relevanciájú változók. McFate rámutatott, hogy a katonai szervezetek gyakran pontosabb képpel rendelkeznek az ellenséges fegyverrendszerekről, mint a konfliktust meghatározó társadalmi struktúrákról.²⁸ A kulturális hírszerzés hiánya így közvetlen műveleti kockázatként jelenik meg.

Tomes szerint a nemzetbiztonsági döntéshozatal rendszeresen alulértékeli a társadalmi és kulturális tényezőket, noha ezek meghatározó hatással lehetnek a konfliktusok alakulására.²⁹ A kulturális dimenzió figyelmen kívül hagyása ezért nem csupán analitikai hiányosság, hanem stratégiai vakfolt.

A katonai intézmények részben reagáltak erre a problémára: az Egyesült Államok hadserege létrehozta a Human Terrain System (HTS) programot, amelynek célja társadalomtudományos szakértelem integrálása volt a műveletekbe.³⁰ A program azonban komoly kritikákat váltott ki. Az American Anthropological Association (AAA) jelentése etikai és módszertani problémákra hívta fel a figyelmet, különösen a kutatás és katonai alkalmazás összeférhetőségével kapcsolatban.³¹ Connable szerint a HTS inkább *ad hoc* megoldás volt, mint fenntartható intézményi modell.³² González szerint a kulturális tudás katonai integrációja könnyen túlmutathat a megértésen, és a hírszerzési célkijelölés, valamint a legitimitációs műveletek eszközévé válhat.³³

A HTS körüli viták ugyanakkor világossá tették, hogy a probléma nem a kulturális tudás hiánya, hanem annak intézményi integrációja. A társadalomtudományos szakértők bevonása önmagában nem elegendő, ha a döntéshozatali struktúrák nem képesek befogadni és feldolgozni az így keletkező információkat.

Az Abu Ghraib-börtönügy³⁴ még élesebben mutatta meg a kulturális dimenzió figyelmen kívül hagyásának következményeit. A 2004-ben nyilvánosságra került visszaélések nemcsak jogi vagy fegyelmi problémát jelentettek, hanem a műveleti környezet egészére kiható legitimitációs válságot idéztek elő.³⁵ Az események az ame-

²⁶ WILDER 2009.

²⁷ MCFATE 2006; CONNABLE 2009.

²⁸ MCFATE 2006.

²⁹ TOMES 2015.

³⁰ MCFATE 2006; SIMS 2015.

³¹ American Anthropological Association 2009.

³² CONNABLE 2009; 2012: 19–31.

³³ GONZÁLEZ 2008.

³⁴ SHAMIM 2024.

³⁵ DU CLUZEL 2020.

rikai jelenlétet a felszabadítás helyett megalázás és megszállás képzetével kapcsolták össze, ami jól mutatja, hogy a kulturális és normatív jelentések nem utólagos kommunikációs melléktermékek, hanem a műveleti hatás részei.

Bradshaw és Esser hangsúlyozzák, hogy a szociokulturális hírszerzés nem pusztán kiegészítő információforrás, hanem a műveleti környezet megértésének alapvető eleme.³⁶ Mivel a kulturális tényezők befolyásolják a legitimitációt, az együttműködést és az ellenállás formáit, közvetlen hatással vannak a műveleti kimenetelre. A hibrid hadviselés szakirodalmá szintén rámutat, hogy a narratívák és a társadalmi polarizáció a konfliktusok szerves részévé váltak.³⁷ A kulturális dimenzió figyelmen kívül hagyása ezért nem pusztán elemzési hiányosságot jelent, hanem a konfliktus dinamikájának félreértéséhez vezethet.

A probléma azonban nem oldható meg pusztán a kulturális tudás növelésével. A katonai szervezetek működését strukturált döntéstámogatási rendszerek határozzák meg, és ha a kulturális dimenzió nem jelenik meg ezekben, a döntéshozatal szempontjából láthatatlan marad.

A kultúra mint műveleti közeg és a „hatodik domain” kérdése

A modern hadtudomány a hadviselést hagyományosan különböző műveleti dimenziók vagy domainek mentén értelmezi. A „domain” fogalma tulajdonképpen „hadviselési tartományt” (*warfighting domain*) jelöl.³⁸ A klasszikus triász a szárazföldi, tengeri és légi hadviselési domainekből állt, amelyhez később a világűr, majd a kibertér is csatlakozott. Ezek alapvetően fizikai vagy technológiai tartományok, amelyekben katonai erő alkalmazható.

A kulturális domain ezzel szemben eltérő természetű. Nem fizikai tér és nem infrastruktúra-alapú környezet, hanem jelentések, identitások és narratívák rendszere. Emiatt hadtudományi státusa sokáig bizonytalan maradt: jellemzően a műveleti környezet egyik aspektusaként kezelték, nem pedig önálló domainként.

Az utóbbi időszakban azonban megjelent az az álláspont is, amely szerint a kultúrának a modern konfliktusokban olyan jelentősége van, hogy önálló műveleti és hadviselési dimenzióként kell elismerni. Sharpe, Trichas és Terrill ezt „hatodik domainként” ragadják meg, hangsúlyozva, hogy a percepciók, attitűdök és viselkedési mintázatok alakításán keresztül a kulturális tényezők közvetlenül befolyásolják a katonai műveletek eredményességét.³⁹

Ez az állítás ugyanakkor óvatosságot igényel. A domain-fogalom kiterjesztése könnyen inflációhoz vezethet, amely gyengíti annak analitikai erejét. A kérdés ezért nem az, hogy a kultúra metaforikus értelemben hadszíntér-e vagy hadviselési tartomány, hanem az, hogy rendelkezik-e egy műveleti dimenzió alapvető jellemzőivel. Egy ilyen dimenzió négy feltétellel írható le: érzékelési képesség, elemzési kapacitás, műveleti beavatkozási lehetőség és képességfejlesztési infrastruktúra. Jelen tanulmány

³⁶ BRADSHAW–ESSER 2018: 1–5.

³⁷ HOFFMAN 2007; MUMFORD–CARLUCCI 2023.

³⁸ HEGEDŰS–HENNEL 2020: 7.

³⁹ SHARPE–TRICHAS–TERRILL 2025.

nem egy új hadviselési domain deklarációját célozza. A kulturális dimenzió inkább olyan működési közegeként értelmezhető, amely strukturálja a műveleti környezetet, és bizonyos feltételek mellett műveleti tényezővé válik.

E kritériumoknak a kulturális dimenzió több ponton megfelel. A kulturális környezet megfigyelhető viselkedési mintázatok, kommunikációs diskurzusok és identitáspolitikai narratívák formájában jelenik meg. Ezek társadalomtudományi módszerekkel elemezhetők, és bizonyos mértékig előre jelezhetővé teszik a társadalmi reakciókat. Emellett a kulturális térben beavatkozás is lehetséges, például információs, kognitív vagy PSYOPS-műveletek, stratégiai kommunikáció vagy narratív formálás révén.

A kulturális dimenzió ezért nem pusztán passzív környezet, hanem olyan működési közeg, amelyben a jelentések versenye zajlik, és amelynek alakulása közvetlenül befolyásolja a műveleti hatást. Ebben az értelemben a kulturális tér nem csupán közeg, hanem olyan működési tér, amelyben a jelentések versenyén keresztül maga is cselekvő hatást fejt ki. Ez összhangban áll a kognitív hadviselésről szóló NATO-elemzésekkel is, amelyek szerint a jövő konfliktusainak kulcsterülete az emberi percepció és döntéshozatal befolyásolása.⁴⁰

A kulturális dimenzió operacionalizálása azonban csak akkor lehetséges, ha a kulturális jelenségek a katonai döntéshozatal számára értelmezhető formában jelennek meg. Ha a kultúra nem épül be a strukturált információfeldolgozási rendszerekbe, továbbra is implicit háttértényező marad.

A kulturális hírszerzés mint integrációs logika

A kulturális dimenzió hadtudományi operacionalizálásának egyik fő akadálya, hogy a kulturális tudás és a katonai döntéshozatal eltérő episztemológiai keretekben működik. Ezen a területen a társadalomtudományi elemzések jellemzően kvalitatív, kontextusérzékeny megközelítésekre épülnek, míg a katonai döntéstámogatási rendszerek strukturált, standardizált és gyorsan feldolgozható információkat igényelnek. Ennek következtében a kulturális tényezők gyakran elvileg fontosak, a tényleges döntéshozatalban mégis háttérbe szorulnak.

A katonai szervezetek működésének egyik kulcseleme az ISR-logika (*intelligence, surveillance and reconnaissance*), amely az információk gyűjtésének, feldolgozásának és felhasználásának strukturált keretét biztosítja. A doktrína szerint az ISR célja a parancsnoki döntéshozatal támogató releváns információk előállítása a műveleti környezet állapotáról és várható alakulásáról.⁴¹ Az információ értéke nem pusztán az adatok mennyiségén, hanem azon is múlik, mennyire illeszkedik a döntéstámogatási folyamat struktúrájához.

A kulturális információk gyakran azért maradnak periferikusak, mert nem illeszkednek ebbe a struktúrába. A társadalmi elemzések sokszor háttértanulmányok formájában jelennek meg, amelyek bár segítik a környezet megértését, nem kapcsolódnak

⁴⁰ DU CLUZEL 2020.

⁴¹ Joint Chiefs of Staff 2017.

közvetlenül a műveleti döntésekhez. Ennek következtében a kulturális dimenzió implicit tényező marad.

A kulturális hírszerzés koncepciója ezt az eltérést igyekszik kezelni. McFate szerint a kulturális hírszerzés nem egyszerűen ismeretanyag, hanem olyan elemzési képesség, amely lehetővé teszi a társadalmi környezet működésének megértését. Ennek fejlesztése „sokkal nehezebb feladat, mint a tankok és repülőgépek számolása”,⁴² mivel a kulturális mintázatok nem redukálhatók egyszerűen mérhető változókra. Patton a szociokulturális hírszerzés fogalmával írja le ezt a megközelítést, amely a társadalmi viselkedési mintázatok strukturált elemzését jelenti a stratégiai döntéshozatal támogatására.⁴³

Fontos azonban, hogy a kulturális hírszerzés nem új információforrások létrehozását jelenti. A HUMINT, OSINT és más hírszerzési csatornák gyakran már tartalmaznak kulturálisan releváns adatokat. A probléma nem az információ hiánya, hanem az integráció hiánya: ezek az információk ritkán jelennek meg strukturált bemenetként a döntéshozatalban.

A kulturális hírszerzés csak akkor válhat műveletivé, ha a kulturális információk a katonai döntéshozatal logikájához igazodva a hírszerzési ciklus és a műveleti tervezés kereteibe illeszkednek, vagyis az ISR-rendszer számára is értelmezhető formában jelennek meg.

Ez a megközelítés rokon Johnson és Berrett „kulturális topográfia” (*cultural topography*) koncepciójával, amely a kulturális tér strukturált feltérképezését javasolja a viselkedési mintázatok azonosítása érdekében.⁴⁴ Ez azonban önmagában még nem jelent műveleti integrációt: ehhez olyan feldolgozási logika szükséges, amely a kulturális adatokat a döntéstámogatási rendszerben is kezelhetővé teszi.

A kulturális hírszerzés tehát nem új adatforrás, hanem egy integrációs logika is egyben. Lényege, hogy a kulturális jelenségeket ne pusztán leíró módon kezeljük, hanem olyan mintázatokként, amelyek hatással lehetnek a műveleti környezet alakulására.

Az ISR-analóg modell a kulturális dimenzióban

A kulturális dimenzió műveleti kezelhetőségének egyik lehetséges módja az ISR-logika analóg alkalmazása. Ez nem azt jelenti, hogy a kulturális jelenségek ugyanúgy kezelhetők, mint a klasszikus katonai célpontok, hanem azt, hogy elemzésük strukturált feldolgozási folyamatok mentén történhet.

A kulturális dimenzió műveleti jelentőségét jól szemlélteti az Iszlám Állam propagandagépezete. A külföldi harcosok toborzásában elért siker nem pusztán technológiai médiaképességekből fakadt, hanem abból, hogy identitást, jelentést és transznacionális hovatartozást kínált a célközönség számára.⁴⁵ A hatás így nem egyszerűen információs, hanem kulturális és normatív rezonanciára épült, ami azt mutatja, hogy a jelentésstruktúrák közvetlenül befolyásolhatják a műveleti erőforrások alakulását.

⁴² MCFATE 2006: 16.

⁴³ PATTON 2010.

⁴⁴ JOHNSON–BERRETT 2011.

⁴⁵ FRIDMAN 2018.

Ez arra utal, hogy a kulturális dimenzió nem csupán értelmezési keret, hanem olyan tér, amelyben a jelentéseknek mobilizációs és erőforrásképző hatása van.

Amennyiben az ISR-rendszer logikáját a kulturális dimenzióra alkalmazzuk, és a klasszikus hírszerzési ciklus gyűjtési és feldolgozási fázisait egyetlen funkcionális egységként kezeljük, három analóg komponens különíthető el. Ez abból adódik, hogy a kulturális adatok esetében a gyűjtés és az értelmezés gyakran nem válik élesen szét.

Az első komponens az érzékelés. A kulturális térben ez a társadalmi viselkedési mintázatok, kommunikációs diskurzusok és identitáspolitikai narratívák megfigyelését jelenti. A második az elemzés: az adatokból olyan mintázatok azonosítása, amelyek hatással lehetnek a műveleti környezet alakulására, például legitimációs narratívák változása vagy társadalmi polarizáció. A harmadik a műveleti alkalmazás, amely a kulturális dimenzióban elsősorban információs műveletek, stratégiai kommunikáció és narratív formálás révén valósul meg.

A megközelítés nem feltételezi a kulturális folyamatok teljes kontrollját. Célja nem a predikció maximalizálása, hanem az, hogy a kulturális dimenzió ne maradjon láthatatlan a katonai döntéshozatal számára. Ez összhangban áll a hírszerzési doktrínák alapelveivel is: ha egy tényező a műveleti környezet része, elemzése a hírszerzési tevékenység részévé válik.⁴⁶

A kulturális hírszerzés tehát nem alternatívája a klasszikus hírszerzésnek, hanem annak kiegészítése. A cél nem az, hogy a kulturális elemzés átvegye a hagyományos hírszerzési módszerek szerepét, hanem az, hogy a műveleti környezet egy eddig alulreprezentált, de műveletileg releváns dimenziója is megjelenjen a döntéstámogatási folyamatban.

A kulturális dimenzió integrációja a műveleti tervezésbe

A kulturális dimenzió műveleti kezelhetősége végső soron nem elméleti, hanem intézményi kérdés. A katonai szervezetek döntéshozatali mechanizmusai strukturált hírszerzési és tervezési rendszerekre épülnek, amelyek meghatározzák, milyen információk jelennek meg a parancsnoki döntéshozatalban. Ha a kulturális tényezők nem illeszkednek ezekbe a rendszerekbe, a döntéshozatal szempontjából láthatatlanok maradnak.

A NATO és az Egyesült Államok doktrinális rendszere a műveleti környezet elemzését többek között a JIPOE (Joint Intelligence Preparation of the Operational Environment) folyamat és az abban alkalmazott PMESII (Political, Military, Economic, Social, Infrastructure and Information) analitikai keret segítségével végzi.⁴⁷ Ezek elvileg lehetőséget adnak a társadalmi és kulturális tényezők elemzésére, különösen a társadalmi és információs dimenziókban. A gyakorlatban azonban a kulturális dimenzió gyakran alulreprezentált marad.⁴⁸ Ennek egyik oka, hogy a PMESII „S” komponense sok esetben heterogén információk gyűjtőhelyévé válik, nem pedig a műveleti tervezést közvetlenül befolyásoló tényezővé.

⁴⁶ Joint Chiefs of Staff 2017.

⁴⁷ Joint Chiefs of Staff 2009; Joint Chiefs of Staff 2017.

⁴⁸ MCFATE 2006; PATTON 2010.

A kulturális hírszerzés integrációja ezért nem új analitikai kategóriák létrehozását, hanem a meglévő keretek újraértelmezését igényli. A kulturális dimenzió több ponton is megjelenhet a műveleti környezet elemzésében: a társadalmi legitimáció vizsgálatában, a kollektív identitások és narratívák elemzésében, valamint a viselkedési mintázatok azonosításában. Ez összhangban áll a hírszerzési doktrínák alapelveivel, amely szerint a hírszerzés célja nem pusztán adatok gyűjtése, hanem a műveleti környezet dinamikájának megértése.⁴⁹

Az integráció egyik lehetséges eszköze a kulturális indikátorok rendszere. Ezek olyan megfigyelhető jelenségek, amelyek a társadalmi és kulturális dinamika változására utalnak, például a politikai diskurzus elmozdulása, a társadalmi mobilizáció mintázata vagy a legitimációs narratívák átalakulása. Az indikátorok nem a kulturális folyamatok teljes leírását adják, hanem olyan jelzéseket szolgáltatnak, amelyek segíthetik a műveleti környezet változásainak azonosítását.

Ebben az értelemben a kulturális hírszerzés nem különálló intézmény, hanem a meglévő hírszerzési és tervezési folyamatok kiterjesztése. A kulturális dimenzió integrációja elsősorban módszertani kérdés: annak módja, hogy a társadalmi és kulturális jelenségek miként fordíthatók le a katonai döntéshozatal számára értelmezhető formába.

Kritikai kérdések és elméleti korlátok

A kulturális dimenzió hadtudományi operacionalizálása több irányból is kritikát vet fel. Az egyik leggyakoribb érv szerint a kultúra túlságosan komplex és dinamikus ahhoz, hogy strukturált műveleti változóként kezelhető legyen. Ez részben megalapozott: a kulturális folyamatok történetiek és kontextusfüggők, ezért nem kezelhetők ugyanazzal a precizitással, mint a katonai képességek vagy infrastruktúrák. Az operacionalizálás ezért szükségszerűen korlátozott marad.⁵⁰ A cél nem a teljes kontroll, hanem azoknak a mintázatoknak az azonosítása, amelyek érdemben befolyásolják a műveleti környezet alakulását.

A kulturális dimenzió félreértelmezésének következményei empirikusan is megfigyelhetők. A 2022 után zajló orosz–ukrán háborúval kapcsolatos elemzések rámutattak, hogy az inváziót jelentős hírszerzési kudarc kísérte, amelynek egyik magyarázata a politikai akarát, a társadalmi ellenállás és az identitásdinamika hibás értelmezése volt.⁵¹ Ez arra utal, hogy a kulturális tényezők félreolvasása nem pusztán analitikai hiba, mert stratégiai következményekkel járhat.

A kritika másik iránya az etikai dimenzióhoz kapcsolódik. A társadalomtudományok és a katonai intézmények együttműködése – különösen a Human Terrain System kapcsán – komoly vitákat váltott ki.⁵² A kritikusok szerint a társadalomtudományok tudás

⁴⁹ Joint Chiefs of Staff 2009; Joint Chiefs of Staff 2017.

⁵⁰ A gyakorlatban multinacionális vállalatok régóta és folyamatosan alkalmaznak kulturális mintázatok monitorozására épülő eszközöket (pl. fogyasztói, életsílus- vagy percepciókutatásokat), amelyek operatív szempontból releváns indikátorok azonosítását teszik lehetővé.

⁵¹ DYLAN–GROSSFELD 2025.

⁵² American Anthropological Association 2009; Cox 2011; GONZÁLEZ 2008.

katonai felhasználása veszélyeztetheti a kutatás etikai normáit és a helyi közösségek biztonságát. Ezek a kritikák fontosak, de nem feltétlenül cáfolják a kulturális dimenzió hadtudományi relevanciáját; inkább arra mutatnak rá, hogy az integráció csak világos módszertani és etikai keretek között védhető.⁵³

Végül megjelenik az úgynevezett domain-infláció problémája is. Amennyiben minden társadalmi vagy információs folyamatot új hadviselési tartományként értelmezzünk, a fogalom elveszíti analitikai jelentőségét. A tanulmány ezért nem azt állítja, hogy a kultúra önálló hadszíntér, hanem azt, hogy olyan működési közeg, amely strukturálja a műveleti környezetet, és bizonyos feltételek mellett műveleti tényezővé válik.

A kérdés így nem az, hogy a kultúra jelen van-e a konfliktusokban, hanem az, hogy a kulturális tényezők miként és milyen feltételek mellett befolyásolják a műveleti hatást.

Következtetések

A modern hadviselés olyan környezetben zajlik, ahol a katonai erő alkalmazása és a társadalmi értelmezési folyamatok szorosan összefonódnak. Ebben az értelemben a kultúra a hadviselés strukturáló dimenziója.

A tanulmány érvelése szerint a kulturális dimenzió hadtudományi relevanciája nem normatív kérdés, hanem intézményi és módszertani probléma. A kulturális tényezők akkor válhatnak műveleti változóvá, ha strukturált módon integrálhatók a katonai döntéshozatal folyamataiba. Ennek kulcsa nem a kulturális tudás bővítése önmagában, hanem annak olyan formájú feldolgozása, amely illeszkedik a hírszerzési és tervezési rendszerek logikájához.

Ebben a keretben a kulturális hírszerzés nem önálló tudásterületként, hanem integrációs logikaként értelmezhető. Feladata, hogy a kulturális és társadalmi jelenségeket a katonai döntéstámogatási rendszer számára is kezelhető formába fordítsa. Az ISR-analóg modell ezt a fordítási folyamatot az érzékelés, az elemzés és a műveleti alkalmazás funkciói mentén teszi megragadhatóvá.

A tanulmány következtetése szerint a kultúra nem pusztán a hadviselés környezeti tényezője, hanem – megfelelő integráció mellett – a műveleti környezetet strukturáló, és bizonyos feltételek mellett műveleti tényezővé váló dimenzió. Ebben az értelemben a modern konfliktusok nemcsak az erőforrások, hanem a jelentések versenyeként is értelmezhetők, ahol a kultúra nem pusztán jelen van, hanem a konfliktus egyik aktív dimenziójává válik.

A kérdés így nem az, hogy a kultúra jelen van-e a konfliktusokban, hanem az, hogy a katonai szervezetek képesek-e ezt a dimenziót tudatosan és strukturált módon kezelni.

⁵³ Az AAA-viták elsősorban az egyéni informátorok védelmére hívták fel a figyelmet. Ugyanakkor más alkalmazott területeken (pl. piackutatás) az anonimizált és aggregált adatkezelés bevett gyakorlat, ami jelzi, hogy az ilyen típusú tudás operatív felhasználása megfelelő keretek között etikai szempontból kezelhető.

Felhasznált irodalom

- ABBE, Allison – HALPIN, Stanley M. (2009): The Cultural Imperative for Professional Military Education and Leader Development. *Parameters*, 39(4), 20–31. Online: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2491>
- ALEXANDER, Jeffrey C. (2003): *The Meanings of Social Life. A Cultural Sociology*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195160840.001.0001>
- American Anthropological Association (2009): *Final Report on the Army's Human Terrain System Proof of Concept Program*. Online: <https://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/arts/04anthro-report.pdf>
- ANG, Soon – VAN DYNE, Linn – TRIANDIS, Harry C. szerk. (2008): *Handbook of Cultural Intelligence. Theory, Measurement, and Applications*. New York: Routledge.
- ANG, Soon – VAN DYNE, Linn – ROCKSTUHL, Thomas (2015): Cultural Intelligence: Origins, Conceptualization, Evolution and Methodological Diversity. In GELFAND, Michele J. – CHIU, Chi Yue – HONG, Ying-Yi (szerk.): *Handbook of Advances in Culture and Psychology*. Vol. 5. Oxford: Oxford University Press, 273–323. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190218966.003.0006>
- BODA Mihály (2023): Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között – A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése. In GÖCZE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós emlékére*. Budapest: Ludovika, 21–28. Online: https://doi.org/10.36250/01128_02
- BODA, Mihály (2024): Hybrid War: Theory and Ethics. *AARMS*, 23(1), 5–17. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2024.1.1>
- BRADSHAW, Crystal – ESSER, Ronald J. (2018): The Necessity of Socio-Cultural Intelligence. *NCO Journal*, 6, 1–5. Online: www.armyupress.army.mil/Portals/7/nco-journal/docs/Socio-Cultural-Intelligence.pdf
- CLAUSEWITZ, Carl von (1976) [1832]: *On War*. Szerk. és ford. Michael Howard E. – Peter Paret. Princeton: Princeton University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400837403>
- CONNABLE, Ben (2009): All Our Eggs in a Broken Basket: How the Human Terrain System Is Undermining Sustainable Military Cultural Competence. *Military Review*, 89, 57–64. Online: www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20090430_art010.pdf
- CONNABLE, Ben (2012): *Embracing the Fog of War. Assessment and Metrics in Counterinsurgency*. Santa Monica, CA: RAND National Defense Research Institute.
- COX, Dan G. (2011): Human Terrain Systems and the Moral Prosecution of Warfare. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 41(3), 19–31. Online: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2592>
- DYLAN, Huw – GROSSFELD, Elena (2025): Unveiling Russian Intelligence Failures in the Ukraine Conflict: a Strategic Culture Perspective. *Intelligence and National Security*, 40(5), 926–950. Online: <https://doi.org/10.1080/02684527.2025.2544460>
- DU CLUZEL, François (2021): Cognitive Warfare. *Innovation Hub*, 2021. január. Online: https://innovationhub-act.org/wp-content/uploads/2023/12/20210113_CW-Final-v2-.pdf

- EARLEY, Christopher P. – ANG, Soon (2003): *Cultural Intelligence. Individual Interactions Across Cultures*. Stanford: Stanford University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9780804766005>
- FRIDMAN, Ofer (2018): *Russian "Hybrid" Warfare. Resurgence and Politicisation*. New York: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190877378.001.0001>
- GEERTZ, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- GONZÁLEZ, Roberto J. (2008): 'Human Terrain'. Past, Present and Future Applications. *Anthropology Today*, 24(1), 21–26. Online: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8322.2008.00561.x>
- GRAY, Colin S. (2017): *The Strategy Bridge. Theory for Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- HALL, Edward T. (1981) [1976]: *Beyond Culture*. New York: Doubleday.
- HEGEDŰS Ernő – HENNEL Sándor (2020): Többdimenziós (multidomain) hadműveletek. *Hadtudomány*, 2(3), 3–27. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2020.30.2.3v>
- HOFFMAN, Frank G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.
- HOFFMAN, Frank G. (2009): Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly*, 52(1), 34–39. Online: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA516871.pdf>
- JOHNSON, Jeannie L. – BERRETT, Matthew T. (2011): Cultural Topography: A New Research Tool for Intelligence Analysis. *Studies in Intelligence*, 55(2), 1–22. Online: <https://doi.org/10.1037/e741172011-002>
- Joint Chiefs of Staff (2009): *JP 2-01: Joint Intelligence Preparation of the Operational Environment*. U.S. Department of Defense. Online: [www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp2_01_3\(09\).pdf](http://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp2_01_3(09).pdf)
- Joint Chiefs of Staff (2017): *JP 2-01: Joint and National Intelligence Support to Military Operations*. U.S. Department of Defense. Online: www.usna.edu/Training/_files/jp2_01_20170705v2.pdf
- McFATE, Montgomery (2006): Cultural Intelligence: Far More Difficult Than Counting Tanks and Planes. *American Intelligence Journal*, 24, 16–25. Online: www.jstor.org/stable/44327050
- MUMFORD, Andrew – CARLUCCI, Pascal (2023): Hybrid Warfare: The Continuation of Ambiguity by Other Means. *European Journal of International Security*, 8(2), 1–15. Online: <https://doi.org/10.1017/eis.2022.19>
- NATO (2017): *NATO Strategic Communications Handbook V1.0*. Online: <https://mpsoic.army.gr/wp-content/uploads/2025/07/NATO-StratCom-Handbook-2017.pdf>
- NATO (2019): *AJP-3: Allied Joint Doctrine for the Conduct of Operations*. Online: www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-3_EDC_V1_E_2490.pdf
- PATTON, Kerry (2010): *Sociocultural Intelligence. A New Discipline in Intelligence Studies*. London: The Continuum International Publishing Group.
- SHAMIM, Sarah (2024): What Happened in Abu Ghraib and Why did a US Court Award Damages? *Al Jazeera*, 2024. november 14. Online: www.aljazeera.com/news/2024/11/14/what-happened-in-abu-ghraib-and-why-did-a-us-court-award-damages

- SHARPE, Jack – TRICHAS, Markos – TERRILL, Damian (2025): Culture: A Sixth Domain and the Introduction of the C6ISRT Framework. *Defence Studies*, 25(1), 22–46. Online: <https://doi.org/10.1080/14702436.2024.2397520>
- SIMS, Christopher (2015): *The Human Terrain System: Operationally Relevant Social Science Research in Iraq and Afghanistan*. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute and US War College. Online: <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/AD1000531.pdf>
- STRACHAN, Hew (2013): *The Direction of War. Contemporary Strategy in Historical Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9781107256514>
- SZTANKAI, Krisztián (2024a): Cultural Awareness in Modern Warfare. *AARMS*, 23(2), 87–97. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2024.2.7>
- SZTANKAI, Krisztián (2024b): Project Camelot – A U.S. Army Social Science Research Project. *AARMS*, 23(2), 77–85. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2024.2.6>
- TOMES, Robert R. (2015): Socio-Cultural Intelligence and National Security. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 45(2), 61–76. Online: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.2909>
- TRIANDIS, Harry C. (1994): *Culture and Social Behavior*. New York: McGraw–Hill.
- WILDER, Andrew (2009): *Cops or Robbers? The Struggle to Reform the Afghan National Police*. Afghanistan Research and Evaluation Unit. Online: www.ecoi.net/en/file/local/1222549/432_1186393076_cops-or-robbers-reforming-the-anp-ip-1.pdf